

links: Een matroos van het lichtschip *Noord-Hinder* op de Noordzee in 1912. (Uit: 'Het Leven', foto is ingekleurd in 2024)

boven: Detail van een fresco uit de grafkapel van Nebamoen (1350 voor Christus). Op een bootje op vogeljacht zien we misschien wel de allereerste "scheepskat". (Bron: British Museum)

Scheepskatten

Na de verhalen over scheepshonden in de vorige Spiegels is het nu de beurt aan scheepskatten. De kat aan boord kent een lange geschiedenis die al begint bij de oude Egyptenaren. Katten waren eeuwenlang de bestrijders van ongedierte, maar werden soms ook verguisd door het bijgeloof dat rondom het dier hing.

Door: **Simon Schermerhorn**

In het nog niet zo heel verre verleden was het de primaire taak van de scheepskat de ratten en muizen te vangen die een ernstige bedreiging waren voor de scheepslading. Ook de scheepsconstructie en het touwwerk kon schade lijden. Door het sterke aangeboren jachtinstinct en de behendigheid is de kat de ideale bestrijder van ongedierte. Toch bleek het vaak een ongelijke strijd. Door het tempo van voortplanting van het ongedierte was het voor een scheepskat moeilijk de knaagdierpopulatie in bedwang te houden op een groter schip. Maar een schip zonder katten was al gauw vergeven van de ratten, zo klaagde een achttiende-eeuwse reiziger.

Daarnaast is de scheepskat ideaal gezelschap en geliefd bij bemanningsleden en passagiers. Op lange zeereizen steken eenzaamheid en verlangen naar huis de kop op en een aanhankelijke kat die je kopjes komt geven kan dan enig soelaas bieden. Ook grote, sterke kerels lieten zich graag fotograferen met hun grote vriend(in), de scheepskat.

Bijgeloof

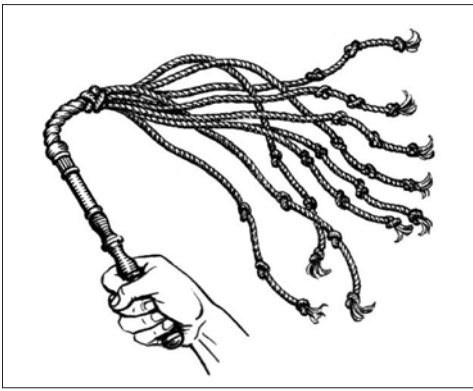
Bijgeloof, je kunt er niet omheen bij (zwarte) katten. Vanaf het begin van de jaartelling werd de kat gezien als de metgezel van het kwaad en boze machten. Maar er werd verschillend tegenaan gekeken. Een zwarte kat werd vaak verdacht van het brengen van ongeluk, terwijl anderen

de zwarte kat aan boord juist weer zagen als een geluk brengende mascotte. Een voorbeeld van dat bijgeloof komt voor in het verhaal 'De Scheepskat' door L.A. Cunningham in de *Katholieke Illustratie* uit 1935. De brik *Cantyre* van kapitein Abe Barker heeft daarin langdurig te kampen met tegenwind en windstilte. 'Alsofer een booze geest over het schip heerscht'. Dan ontdekt Barker een zwarte kat aan boord: de oorzaak van alle tegenslag! De bemanning wordt bijeen geroepen, wie heeft dat beest aan boord gebracht!? De kat verradert zijn eigenaar door spinnend met kop en rug langs de benen van matroos Whipple te strijken. De kapitein geeft opdracht de kat te verzuipen. Kapitein Barker wrijft zich in de handen, want nu is de tegenslag overwonnen. Vervolgens belanden ze in een orkaan en hangen alle zeilen aan flarden langs de masten. Maar de kat krijgt alsnog de schuld van alle ellende...

OUDESTE GESCHIEDENIS

De scheepskat kent zijn oorsprong in het Verre Oosten en was 4000 jaar voor Christus al een huisdier bij de Egyptenaren, waar katten later min of meer heilig werden verklaard en na hun dood gemummificeerd en begraven werden met muizen en andere lekkernijen om in het dodenrijk van te smullen. Fenicische kooplui smokkelden katten uit Egypte in het laadruim van hun schepen. Zo werden de katten verspreid in het Middellandse Zeegebied, ondanks de maatregelen van de farao om de export te

stoppen en katten te repatriëren. Ook de Vikingen namen van de achtste tot de elfde eeuw al katten mee op hun schepen. Zij hebben de kat wellicht ook naar Amerika gebracht. Of was het toch Christoffel Columbus aan het einde van de vijftiende eeuw? Katten hebben zich door handel en zeevaart over de hele wereld verspreid. Op piratenschepen was de scheepskat ook een onmisbaar bemanningslid. Er zijn te kust en te keur afbeeldingen van katten in een piraten-outfit.

midden: De meest gevreesde kat aan boord was de 'kat met negen staarten', (cat o'nine tails) waar lijfstraffen mee werden uitgevoerd. Deze gesel had negen koordstrengen met geknoopte uiteinden

onder: De scheepskat van de replica *Kalmar Nyckel* (zie SdZ 2020.4) wordt als mascotte voor promotie-doeleinden ingezet

Zesde zintuig?

Katten staan ook bekend om hun bovennatuurlijke vermogen om natuurrampen te voorspellen. Hoe kan een kat feilloos weten dat er een aardbeving, overstroming, storm, vulkaanuitbarsting of luchtaanval in aantocht is? Een verklaring kan zijn dat de kat met zijn tastharen en gevoelige oren minuscule trillingen, elektromagnetische golven en drukverschillen kan

waarnemen. Katten beschikken ook over een uitzonderlijk goed navigatievermogen en een voortreffelijke inwendige klok.

In een artikel over het zesde zintuig van katten staat beschreven hoe scheepskat Emmy van de *Empress of Ireland* van boord sprong, terwijl ze haar kittens achterliet. De bemanning haalde haar terug maar zij sprong opnieuw van boord en nam de benen. De *Empress* vertrok maar de bemanning zag het weglopen van de scheepskat als een vreselijk voorteken. Dat was juist: in de mist werd het schip midscheeps geraakt door de *Storstad* waarna meer dan duizend opvarenden van deze oceaanstomer verdronken. Een dergelijk verhaal wordt ook verteld over scheepskat Jenny aan boord van de twee jaar eerder, in 1912, gezonken *Titanic*.

Geschiedenis

In het archief van de stad Amsterdam komen we interessante passages over scheepskatten tegen. In 1639 kwam de *Meermin* uit Malaga met wijn, olie, siroop en rozijnen. Ondanks de aanwezigheid van zes scheepskatten bleken 31 korven rozijnen te zijn aangevreten door de ratten, zo verklaarde de hoogbootsman. In 1648 kwam volgens een notariële akte kapitein Jochem Douke met de *Fortuin* aan in Amsterdam. De zeelieden van de *Fortuin* hadden 'drij levendige katten' aan boord meegenomen om schade aan de lading door ratten te voorkomen. Bij het lossen bleken de knaagdieren toch enkele tonnetjes rozijnen uit Malaga verschalkt te hebben.

Uit een scheepsjournaal van VOC-schip *De Amsterdam* blijkt dat de katten ook voor amusement zorgden: De papegaai van de barbier imiteerde de scheepskat. Matrozen maakten ook katenspeeltjes van musketballen en twijn, een zeeman maakte zelfs een hangmatje voor vermoeide scheepskatten. We illustreren de geschiedenis van de scheepskat hieronder met voorbeelden van beroemde zeilende scheepskatten.

links: Captain A. J. Hailey met de scheepskat aan boord van *R.M.S. Empress of Canada* circa 1920. (Bron Wikipedia)

midden: Australische zeeman met kat en kittens

rechts: De scheepskat van de *Pommern* in het want (coll. Maritiem Museum Greenwich)

onder: Matthew Flinders en zijn geliefde scheepskat Trim (1799-1804). Bronzen beeld van Mark Richards. (Foto: Colleen Rowe Harvey/Art UK)

• Trim a/b Investigator

Trim (1799-1804) wordt beschouwd als de beroemdste scheepskat. Hij klom aan boord bij Matthew Flinders (1774-1814) die de Australische oostkust verkende en in kaart bracht. Kapitein Flinders was gek op de zwarte kat met witte pootjes, kin en bef en bewonderde zijn instinct en intelligentie. Overal waar Flinders was, daar was ook Trim. Zowel in Sydney als in Dornington, de Engelse geboorteplaats van Flinders, staan beelden van Flinders met scheepskat Trim.

• Mrs Chippy a/b Endurance

De cyperse scheepskat aan boord van de *Endurance* tijdens de expeditie (1914-1917) van Ernest Shackleton (1874-1922) naar Antarctica was een kater, maar omdat hij zijn baas 'Chippy' McNish ('chippy' is timmerman) zó op de voet volgde had hij de bijnaam Mrs. Chippy. Toen de *Endurance* in het ijs vastraakte werden enkele sledehonden én Mrs. Chippy gedood. Mrs. Chippy ligt als bronzen beeld op het graf van zijn baasje in Nieuw-Zeeland.

links: De kater Mrs.Chippy met zijn baas, de scheepstimmerman McNish

onder: Solozeiler Pleun van der Lugt zeilde met kat Fritz in recordtijd non-stop rond de wereld. Hier staat Pleun met vriendin Joyce op de foto. (Krantenknipsel uit Telegraaf 28-5-1982; verscherpt en ingekleurd in 2024)

• Scheepskat a/b De Zwerver

In 1919 schrijft *Schuttevaer* over de kat van de koftjalk *De Zwerver*. De kat was geboren in Riga en werd door een matroos van een Nederlands stoomschip aan boord genomen. Het stoomschip liep in het Kattegat op een mijn, de bemanning en de kat verlieten het schip en landden in Skagen. Daar kwam de kat aan boord van de *De Zwerver*, die vervolgens gestrand is bij Rottumerplaat 'na een stormachtige reis vol wederwaardigheden'. De reddingsbrigade treft op Rottum geen spoor van de schipbreukelingen aan, maar wel de scheepskat 'spinnende op tafel, in overdenking... Zij zou veel kunnen vertellen, ware zij een kat uit een sprookje, die spreken kan.'

• Joey a/b Joseph Conrad

Allan Villiers (1903-1982) heeft veertig boeken geschreven, vooral over reizen met dwarsgetuigde schepen. Vanaf 1934 tot 1936 is hij eigenaar van de driemaster *Joseph Conrad*, waarmee hij met een amateur-bemanning rond de wereld

zeilt. In 1939 verschijnt het prachtig geïllustreerde boek *Joey goes to Sea* over de scheepskat van zijn driemaster. Villiers liet het volschip zelfs eens wenden en de sloep strijken om de overboord geslagen kat te redden.

• Hummel a/b Sterke Yerke

In 1979 vertrokken vier Friese jonge kerels met het vlot *Sterke Yerke III* voor een oceaanreis, vergezeld van scheepskat Hummel en papagaai Kokkie (Zie ook SdZ 2021.4). Op dag 52 slaat tijdens een hevige storm de scheepskat overboord en verdrinkt. Hummel zat net op de kattenbak toen het vlot een schuiver maakte. Ook papagaai Kokkie overleeft de reis niet. Het blijken slechte voortekens: het vlot slaat honderd dagen later te pletter op het koraalrif van Bonaire.

• Fritz a/b Zeeuwse Stroom

Op 11 augustus 1981 vertrok voormalig piloot Pleun van der Lugt vanuit Zierikzee met de ferocement-spitsgatter *Zeeuwse Stroom* voor een non-stop reis rond de wereld in 286 dagen, een record. Bij aankomst zegt hij tegen zijn scheepskat Fritz: 'Eindelijk weer onder de mensen, poes'. Pleun vertelde: 'Het is me niet altijd meegevallen. Vooral die eenzaamheid was vaak verschrikkelijk. Als ik niet tegen Poes-Poes had kunnen aanpraten, was ik er waarschijnlijk mee gestopt'. Dagblad *Het Vrije Volk* kopte: 'Eenzame solozeiler

SCHEPSKATTEN BRUINE VLOOT

1. Loesje a/b tjalk *Windbruid*

Sandra Bohnstedt vaart al vele jaren met een scheepskat. Haar eerste scheepskat Maatje is zeker tien keer te water geraakt en weer op de wal gekomen, maar uiteindelijk toch door een zwempartij onderkoeld geraakt en gesneuveld. Daarna is in september 2022 poes Loesje aan boord gekomen. Sandra heeft zelf een zwemvest gemaakt, omdat een standaard zwemvest voor katten te weinig bewegingsvrijheid toelaat. De eerste kat was vaak beneden en kwam pas aan dek als de motor gestart werd, want dan was meestal een haven in zicht. Loesje is altijd graag aan dek en wordt heel vaak gefotografeerd door de gasten.

2. Miss Sophie a/b klipper *Dageraad*

Alex Nolden was niet van plan om een huisdier te nemen, maar zwerfkater Miss Sophie stapte in Stavoren steeds aan boord en vaart inmiddels al 15 jaar mee. In de havens loopt ze ook mee naar bijvoorbeeld de supermarkt. Voor vertrek wordt ze even opgesloten, zodat ze de wal niet meer opgaat. Op Terschelling is ze een keer per ongeluk met een ander schip uitgevaren. De

havenmeester heeft de verstekeling toen in het Schuitengat van boord gehaald en in de haven weer op de *Dageraad* afgeleverd. Miss Sophie is buitengewoon gesteld op gezelschap en gaat graag tussen de gasten zitten, die dat enorm waarderen en haar vaak fotograferen. In Stavoren woont een kater die als twee druppels water op haar lijkt en Sophie in haar thuishaven komt opzoeken. Zij loopt altijd los, in de haven belandt ze af en toe te water, maar ze is altijd zelf weer op de wal gekomen.

3. Lister en DAF a/b van de klipper *Vliegende Draeck*

De katten van Jarno van der Steege zijn genoemd naar scheepsmotor-merken. Scheepskat DAF is na vijf jaar spoorloos verdwenen en werd acht jaar geleden

opgevolgd door Lister. Helaas moest het leven van Lister recent beëindigd worden, vanwege een tumor. De *Vliegende Draeck* moet het voorlopig dus even stellen zonder scheepskat. Jarno had zijn katten buiten altijd aangelijnd aan een tuigje. Zo komt de kat niet verder dan achter, naast en op de roef. Jarno heeft de kat in het begin een paar keer overboord gehangen, om wat watervrees op te wekken. Lister was waaks: een vreemde kon niet zomaar de roef inlopen als Jarno daar niet was. Scheepshonden durfden niet op het achterdek te komen als Lister daar lag. De scheepskat kon goed overweg met gasten, maar in iedere groep was meestal één persoon die hij niet vertrouwde. Dat liet Lister dan duidelijk merken.

leert poes zwemmen'. Omdat Fritz niet begrijpt hoe dodelijk een oceaan voor katten kan zijn, sleepte Pleun de kat enkele keren aan een *lifeline* door de golven...

Scheepskatten bruine vloot

In jachthavens zie je hier en daar wel een kat op een plezierjacht, die mee is voor een zeiltocht of op vakantie, al of niet met een tuigje en/of een zwemvest. Maar de echte, zeilende scheepskatten vinden we op de bruine vloot (zie kader), maar wel aanzienlijk minder vaak dan scheepshonden.

Educatie

De scheepskat blijkt voor musea een dankbare 'gids' om jeugdeducatie aantrekkelijk te maken. Selin de Scheepskat wordt in MuZEEum in Vlis-singen gebruikt voor een theatrale rondleiding voor kinderen van groep 1 en 2. Selin is een avontuurlijke kat die meevaart op een houten zeilschip: 'Ze heeft echte zeemanspootjes en is niet bang voor een storm op zee. De muizen op het schip zijn behoorlijk bang voor haar en haar klauwen.' Een museumgids gaat met de imitatie van Selin op de arm met een groepje kinderen door het museum, die zo op een speelse manier kennis maken met het muZEEum, scheepvaart en maritieme geschiedenis.

boven: In een *Leeuwarder Courant* van december 1885 staat een stuk over een gestolen scheepskat. Uit het artikel blijkt dat het om een katanker gaat, dat dus vroeger ook wel een 'scheepskat' werd genoemd. De vloei van een katanker lijkt wel wat op de klauw van een kat, vandaar

onder: Ship's Cat, tekening van Alan Aldridge

Scheepskat Sesjat is een technische innovatie in Batavialand in Lelystad, een audio-tour verpakt in een scheepskat. Men heeft dertig exemplaren laten maken, waarmee de kinderen het museum verkennen door twee stoute muizen te zoeken. Zo wordt van alles verteld over de werf en over de *Batavia*. De scheepskat speelt ook in diverse boeken en strips een hoofdrol, zoals in *Ships' Cats* over hun rol in oorlog en vrede. De bekende 'stripkat' Garfield beleeft af en toe ook maritieme avonturen. Ten slotte een belangrijke tip: De grootste gevaren voor een kat aan boord zijn verdrinking en onderkoeling. Lees uitgebreide tips om verdrinking te voorkomen op de websites varendoejesamen.nl en hondaanboord.nl.

Aanvullende informatie en foto's: moente.nl/scheepskatten, alwaar je andere beroemde scheepskatten vindt, zoals 'Unsinkable Sam', Blackie en Simon. Reacties graag naar: s.schermerhorn@planet.nl

Wie van varen houdt maakt kennis met de klassiekers

Neem of geef een proefabonnement:
5 x Spiegel der Zeilvaart voor maar € 27,95

Het proefabonnement stopt automatisch na 5 nummers. Stuur een email met je gegevens (en indien van toepassing die van de ontvanger) naar abonnementen@spiegelderzeilvaart.nl o.v.v. 'Proefabonnement'